

Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza

Gabriela Czapiewska

Akademia Pomorska w Słupsku

Streszczenie

Odnowa wsi jest propozycją programu rozwoju obszarów wiejskich, wspieraną przez Unię Europejską. Celem pracy było ukazanie roli, jaką odegrał regionalny program odnowy wsi (Pomorski Program Odnowy Wsi) na badanych wiejskich obszarach peryferyjnych województwa pomorskiego. W artykule skróto- towo pokazano główne założenia odnowy wsi, zaprezentowano aktywność inwestycyjną gmin korzystających z unijnych funduszy oraz dokonano charakterystyki wpływu współczesnych trendów rozwojowych na sytuację peryferyjnych wsi. Pomorski Program Odnowy Wsi stanowił istotny instrument do poprawy warunków społeczno-ekonomicznych prezentowanych terenów wiejskich.

Wprowadzenie

Transformacja społeczno-gospodarcza Polski to czas dużych zmian w środowiskach wiejskich. Zależnie od umiejscowienia geograficznego wsi, regionalnych i lokalnych uwarunkowań rozwoju, charakteru struktur społecznych i gospodarczych, zakres, tempo i kierunki przemian są różne [Wójcik 2010].

Wieś często wskazywana jest jako miejsce o słabszym poziomie organizacji mieszkańców i kapitału społecznego [Kamiński 2008]. W dość trudnej sytuacji jest jeszcze wiele polskich wsi, szczególnie tych, które położone są na obszarach problemowych, zatem należy szukać różnych możliwości polepszania ich sytuacji [Czapiewska 2010a; Idziak 2003]. Jednym ze sposobów rozwoju wiejskich obszarów peryferyjnych jest Program Odnowy Wsi. Współcześnie jest on ważną napędową siłą rozwoju obszarów wiejskich, skutecznie przeobrażającą tereny nią objęte i stanowiącą istotny składnik procesów rozwojowych na poziomie lokalnym i regionalnym. Zdaniem Ryszarda Wilczyńskiego [2003], uznanego w Polsce autorytetu w tej dziedzinie, odnowa wsi to proces kształtowania warunków życia ludzi na obszarach wiejskich, którego animatorem i podmiotem jest społeczność lokalna. Odnowa wsi jest zarówno koncepcją rozwojową, jak również skuteczną metodą rozwoju obszarów wiejskich, uwalniającą jednostki i społeczności od myślenia w kategoriach roszczeniowych, a jednocześnie przesuwającą odpowiedzialność za przyszłość społeczności wiejskiej na nią samą.

Podstawowym wyzwaniem kapitału społecznego jest przeciwdziałanie dezintegracji obszarów wiejskich, a tym samym ich marginalizacji [Kołodziejczyk 2003].

Współczesny rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów wiejskich w dużym stopniu uwarunkowany jest możliwością absorpcji środków finansowych Unii Europejskiej. Oprócz aktywności podmiotów lokalnych, efekty prorozwojowe tych funduszy zależą od przyjętych kierunków polityki regionalnej [Silski 2000].

1. Odnowa wsi — koncepcja, struktura i działanie Programu

Odnowa wsi, jako koncepcja ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich z wykorzystaniem lokalnych zasobów, tradycji i tożsamości wsi, pojawiła się w latach 70. i 80. ubiegłego wieku na terenie Niemiec i Dolnej Austrii.

Korzeniami sięga ona końca XIX wieku, kiedy to na skutek rozwoju przemysłu i miast zaczęła słabnąć pozycja rolnictwa i wsi. Mieszkańcy wsi coraz częściej szukali pracy w mieście,

co spowodowało znaczące powiększenie dystansu rozwojowego pomiędzy wsią i miastem. Reakcją na te procesy było zainteresowanie wsią i kulturą ludową, które przybierało rozmaite formy od chłopomanii twórców Młodej Polski widzących wieś, jako miejsce narodowych wartości i tradycji, aż po praktyczne projekty społeczników zakładających spółdzielnie, ubezpieczalnie i kasy pożyczkowe [Idziak 2009].

Samo pojęcie odnowa wsi (niem. *Dorferneuerung*) narodziło się jednak później, bo dopiero na początku lat 60. XX wieku w Niemczech Zachodnich. Odnawianie wsi oznaczało wtedy przede wszystkim komasację gruntów i dostosowywanie infrastruktury wsi (drogi, domy, zabudowania gospodarcze, kanalizacja i wodociągi) do wymogów nowoczesnego, wielkoobszarowego rolnictwa i „miejskich” warunków życia. Takie „odnawianie wsi” doprowadziło jednak do jej oszpecenia. Architektura wsi stała się nieudolną imitacją miejskich trendów. Z Niemiec ruch odnowy wsi przeniósł się w latach 70. XX wieku do Austrii. Tutaj, szczególnie w Dolnej Austrii, zwrócono uwagę na to, by poprawiając infrastrukturę wsi zachować walory jej krajobrazu i architektury. Zakładano wtedy, że upiększenie wsi i poprawa warunków życia jej mieszkańców spowoduje zatrzymanie odpływu ludności ze wsi do miast i zapobiegnie dalszemu ubożeniu wsi oraz zmniejszy jej dystans do miasta. Okazało się, że to jednak nie wystarczy żeby poprawić atrakcyjność wsi. W 1994 roku zaczęto więc w Austrii wdrażać nowe zasady odnowy wsi. Założono w nich, że należy odnowić wieś także duchowo i społecznie. W roku 2000 dodano do tego potrzebę zrównoważonego rozwoju wsi i tworzenie wiosek tematycznych. Austria, a w głównej mierze Dolna Austria przyczyniła się do rozprzestrzenienia ruchu odnowy wsi na inne kraje Europy. W Polsce odnowa wsi jest zjawiskiem starym i nowym. Starym, bo ma swoje korzenie w pozytywistycznej pracy u podstaw i pracy organicznej, w działalności Judymów, Siłaczek. Nowym, ponieważ razem ze zmianą ustroju po 1989 roku została ubrana w nową nazwę [Idziak 2004].

W opracowaniach dotyczących odnowy wsi zwraca się uwagę na kilka podstawowych zagadnień, które pozwalają na określenie tego pojęcia. W jednym z aspektów, odnowa wsi koncentruje się wokół problematyki związanej z warunkami materialnymi życia mieszkańców (standard życia). Jednocześnie, w procesie odnowy wsi bardzo mocno akcentuje się jakość życia, wynikającą z pozamaterialnych, duchowych i społecznych potrzeb społeczności wiejskiej.

Ryszard Wilczyński [2003] definiuje odnowę wsi jako dążenie do wzrostu szeroko pojętego standardu życia i ekonomicznej niezależności wsi. W podejściu tym mieszkańcy są podmiotem i zarazem siłą napędową jej rozwoju. Zdaniem M. Kłodzińskiego [2006], społeczność obszarów wiejskich stanowi nie tylko wspólnotę lokalną, ale jest także jej podstawową wartością.

W procesie odnowy wsi bardzo mocno podkreśla się potrzebę dokonania zasadniczej zmiany w mentalności mieszkańców wsi, z pasywnego odbioru procesów sterowanych z zewnątrz na kreatywne i uporządkowane postawy i działania, polegające na braniu odpowiedzialności za swoje bezpośrednie otoczenie, jak również za przyszłość swojej społeczności. Wpływa to na kształtowanie pozytywnych postaw wśród mieszkańców wsi, generuje rozwój inicjatyw oddolnych, co w konsekwencji prowadzi do ogólnej poprawy konkurencyjności polskiej wsi nie tylko na płaszczyźnie wieś – miasto, ale także wieś polska – wieś europejska [Wilczyński 2008]. Zwraca się uwagę na fakt, iż odnowa wsi jest czymś więcej niż upiększeniem fasad budynków, porządkowaniem przestrzeni wiejskiej, renowacją historycznych budynków, realizacją nowych inwestycji dotyczących infrastruktury wiejskiej lub imprez o charakterze kulturalnym i rekreacyjnym, ale przede wszystkim odbudową tożsamości, przestrzennej integralności wsi, zachowaniem wartości życia wiejskiego, zakorzenionych w jej kulturze i tradycji, a także zharmonizowaniu podstawowych funkcji: mieszkalnej, gospodarczej (produkcja i usługi) oraz rekreacyjnej i wypoczynkowej. Zdaniem M. Kłodzińskiego [2007], odnowa wsi to ludzie, ich zaangażowanie, potrzeby oraz zasoby, które tkwią w nich i ich otoczeniu. Cechą odnowy wsi jest zatem kompleksowość, polegająca na uzgodnieniu i realizowaniu całościowej wizji rozwoju wsi.

W latach 2004–2006 projekty typu „odnowa wsi” mogły uzyskać wsparcie finansowe w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w Działaniu 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Umożliwiało ono wsparcie projektów inwestycyjnych do kwoty 450 000 zł na jedną miejscowość i do poziomu 80 % kosztów kwalifikowanych. Beneficjentami pomocy mogły

zostać zarówno same samorządy gminne, jak i instytucje kultury, których organizatorem była jednostka samorządu terytorialnego.

W ramach programu odnowy wsi wspierano projekty obejmujące:

- realizację inwestycji z zakresu modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe,
- odnowę obiektów zabytkowych charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacji na cele publiczne, modernizację przestrzeni publicznej we wsi (m.in. place, parki, tereny zielone),
- publiczną infrastrukturę przyczyniającą się do rozwoju funkcji turystycznych wsi oraz działania związane z promocją regionu [*Sektorowy Program Operacyjny...* 2004].

Obecnie projekty typu „odnowa wsi” mogą uzyskać dofinansowanie m.in. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w działaniu Osi 3 — „Odnowa i rozwój wsi”. Dotowane są przede wszystkim projekty inwestycyjne o zakresie nieco rozszerzonym w stosunku do działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” SPO 2004–2006. Poziom pomocy zwiększono z 450 000 do 500 000 zł na miejscowość w całym okresie 2007–2013. Ponadto, poszerzono grono beneficjentów o organizacje pozarządowe posiadające status organizacji pożytku publicznego. Dodać należy, iż wiele możliwości wsparcia projektów odnowy wsi pojawiło się również w działaniach osi 4 — LEADER, dostępnych w ramach konkursów ogłaszanych przez Lokalne Grupy Działania, na zasadzie dofinansowania tzw. „małych projektów”. Wartość ich dofinansowania nie może przekroczyć 25 000 zł (przy całkowitej wartości projektu 100 000 zł).

Programy odnowy wsi związane są z podejściem propagowanym w ramach działań ECOVA-STu — Europejskiego Ruchu Odnowy Wsi i Małych Miast, który sformułował „Strategię dla wiejskiej Europy” w 1991 roku [Europejski Ruch Odnowy Wsi... 1995]. Najważniejsze przesłanie tego dokumentu wskazuje na konieczność działań dla zachowania żywotności obszarów wiejskich, w tym tradycyjnych wartości życia na wsi, jak również respektowania trzech istotnych zasad w podejmowaniu działań rozwojowych na wsi. Dotyczą one „związku ludzi ze środowiskiem” (dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym), podejścia zintegrowanego i wieloaspektowego w działaniach na wsi oraz zaangażowania mieszkańców w konsultowanie wszelkich programów i przedsięwzięć ich dotyczących.

Współcześnie „odnowa wsi”, dzięki działaniom inwestycyjnym zawartych w programach pomocowych Unii Europejskiej, bywa mylnie utożsamiana tylko ze „środkami europejskimi”, podczas gdy jest to przede wszystkim idea, metoda i wieloletni proces rozwojowy, przechodzący przez wiele faz, którego pozytywne efekty osiągnąć się dopiero po dłuższym czasie.

2. Odnowa wsi w skali regionalnej — Pomorski Program Odnowy Wsi

Pojęcie „odnowa wsi” rozumiane jako idea, metoda i proces rozwoju obszarów wiejskich w realiach polskich, funkcjonuje począwszy od 1997 roku, kiedy to w województwie opolskim rozpoczęto budowę pierwszego regionalnego programu odnowy wsi. Inspiracją do przeniesienia wieloletnich doświadczeń programów odnowy wsi — realizowanych w niemieckich i austriackich krajach związkowych na grunt polski — były liczne i mocno zachęcające osiągnięcia w zakresie integracji społeczności wiejskich, utrzymania wartości życia wiejskiego, waloryzacji przestrzeni wsi i krajobrazu oraz podnoszenia szeroko rozumianej jakości życia na obszarach wiejskich wspomnianych wyżej regionów.

Istotą programu odnowy wsi realizowanego w skali regionalnej powinno być pobudzenie społeczności sołectkiej oraz zaangażowanie jej w planowanie i realizację przedsięwzięć dotyczących własnej wsi. Mogłoby to skutkować zwiększeniem roli sołectw w rozwoju lokalnym oraz decentralizacją wykonywania niektórych gminnych zadań — w myśl idei praktycznego zastosowania zasady subsydiarności. Efektem wdrożenia tak rozumianego programu miały być lepsze warunki do osiedlania, inwestowania, rozwoju usług, tworzenia miejsc pracy oraz zarobkowania na wsi, głównie w obszarze poza tradycyjnym rolnictwem, przy jednoczesnym zachowaniu najcenniejszych wartości życia wiejskiego [Morski i inni 2004].

Doświadczenia województwa opolskiego we wdrażaniu procesów odnowy wsi stały się wielkim impulsem podobnych działań w innych regionach Polski — województwie pomorskim (w 2001 roku), śląskim i kujawsko-pomorskim (w 2002 roku). Pomorski Program Odnowy Wsi (PPOW), jako

jeden z niewielu w Polsce, stał się wizytówką województwa pomorskiego. Stanowi doskonale narzędzie łączące w sobie materialną odnowę wsi wraz z działaniami integrującymi lokalną społeczność. Dotychczasowe rezultaty inicjatyw podejmowanych na badanym terenie w ramach PPOW należy uznać za sukces, jeśli je mierzyć przykładowo budową lub adaptacją połączoną z remontem oraz wyposażeniem obiektów publicznych pełniących funkcje kulturalne i edukacyjne (świetlice, domy kultury, itp.), urządzaniem placów zabaw, obiektów sportowych, kształtowaniem centrów wsi lub realizacją projektów związanych z kontynuowaniem tradycji społeczności lokalnych. Pilotaż Programu Odnowy Wsi rozpoczęto już w 2000 roku kwotą 100 tys. zł, realizując 9 projektów w 8 gminach. Z uwagi na pozytywne efekty, rok później Zarząd Województwa Pomorskiego wpisał odnowę wsi do kontraktu wojewódzkiego, uznając ją za kluczowy sposób aktywizacji obszarów wiejskich. Relatywnie duża kwota 4,7 mln zł została rozdysponowana na wsparcie 95 zgłoszonych projektów. Warto tu zaznaczyć, że niektóre z nich miały wymiar niespotykany dla polskich sołectw, gdyż kwota dofinansowania sięgała nawet 60 000 zł na jeden projekt, co oznaczało w praktyce jeszcze większą kwotę zrealizowanych przedsięwzięć. W kolejnym 2003 roku zgłosiło się aż 150 sołectw, co przy o połowę niższej kwocie — 2,2 mln zł — powodowało konieczność ograniczania dostępu do programu do jednego sołectwa z terenu gminy. Uzyskany w 2004 roku fundusz pozwolił na realizację dalszych 114 projektów w 69 gminach na kwotę 2 mln zł. Dodać należy, iż Samorząd Województwa Pomorskiego w latach 2002–2004 — jako jeden z nielicznych w Polsce — przeznaczał na projekty służące odnowie wsi środki Kontraktu Wojewódzkiego, łącznie około 9 mln zł. Największa ich liczba dotyczyła modernizacji i wyposażenia świetlic wiejskich, remontu i modernizacji boisk sportowych, utworzenia placów rekreacyjno-wypoczynkowych i kawiarenek internetowych. W kolejnych latach, w miarę upowszechniania idei PPOW, następował systematyczny wzrost, zarówno liczby zainteresowanych sołectw, jak i tych, objętych Programem. W 2006 roku na realizację Pomorskiego Programu Odnowy Wsi w budżecie województwa zarezerwowano 5 mln zł. To największa w skali kraju kwota przeznaczona przez samorząd województwa na wsparcie projektów z zakresu odnowy wsi. W Programie uczestniczyły 92 gminy z 16 powiatów składając łącznie 174 wnioski na dofinansowanie o wartości 4 966 554,06 zł. Całkowity koszt wszystkich inwestycji wyniósł wówczas 11 925 629,68 zł (tab. 1).

W ramach działania 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” w województwie pomorskim zrealizowano 149 projektów. Łączna wartość wszystkich przyjętych do realizacji projektów, wg umów, wynosiła 27 764 421,02 PLN (w tym 20 121 595,00 PLN wartość dofinansowania z EFGiOR). Najwięcej projektów stanowiły inwestycje związane z budową, adaptacją, remontem obiektów publicznych pełniących funkcje kulturalne; infrastrukturą rekreacyjną, sportową i turystyczną; kształtowaniem oraz zagospodarowaniem centrów wsi, urządzaniem terenów zielonych i wypoczynkowych oraz zagospodarowaniem zbiorników i cieków wodnych. Zrealizowane projekty należały do kategorii: rozwój instytucji kultury (82 projekty), ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego (2 projekty) i odnowa wsi (65 projektów). Zróżnicowane są natomiast efekty rzeczowe realizowanych w latach 2004–2006 na terenie województwa pomorskiego przedsięwzięć w ramach odnowy wsi. Zdecydowanie największa liczba projektów dotyczy odnowienia urządzeń sportowych (41), urządzania terenów zielonych, parków, miejsc wypoczynku, placów zabaw (39), ukształtowania centrów wsi (24), a także budowy elementów małej infrastruktury turystycznej oraz rekreacyjnej wraz z systemami informacji wizualnej (15 projektów) [*Podsumowanie wdrażania Sektorowego Programu...* 2009].

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” na lata 2004–2006, odnowa wsi była działaniem cieszącym się wielkim powodzeniem w samorządach lokalnych. W województwie pomorskim, kierunek rozkładu przestrzennego wykonanych inwestycji ukazuje duże znaczenie oddolnych inicjatyw i zaangażowania mieszkańców lokalnych społeczności w realizację idei rozwoju swoich miejscowości. W grupie najbardziej aktywnych znalazły się bowiem jednostki, których potencjał rozwojowy implikowany jest przez różnorodność uwarunkowań. Mamy tu zarówno gminy o walorach korzystnych dla rozwoju turystyki (Tuchomie), jak i mające dobre warunki do rozwoju produkcji

Tab. 1. Dofinansowanie projektów zrealizowanych w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi w 2006 roku

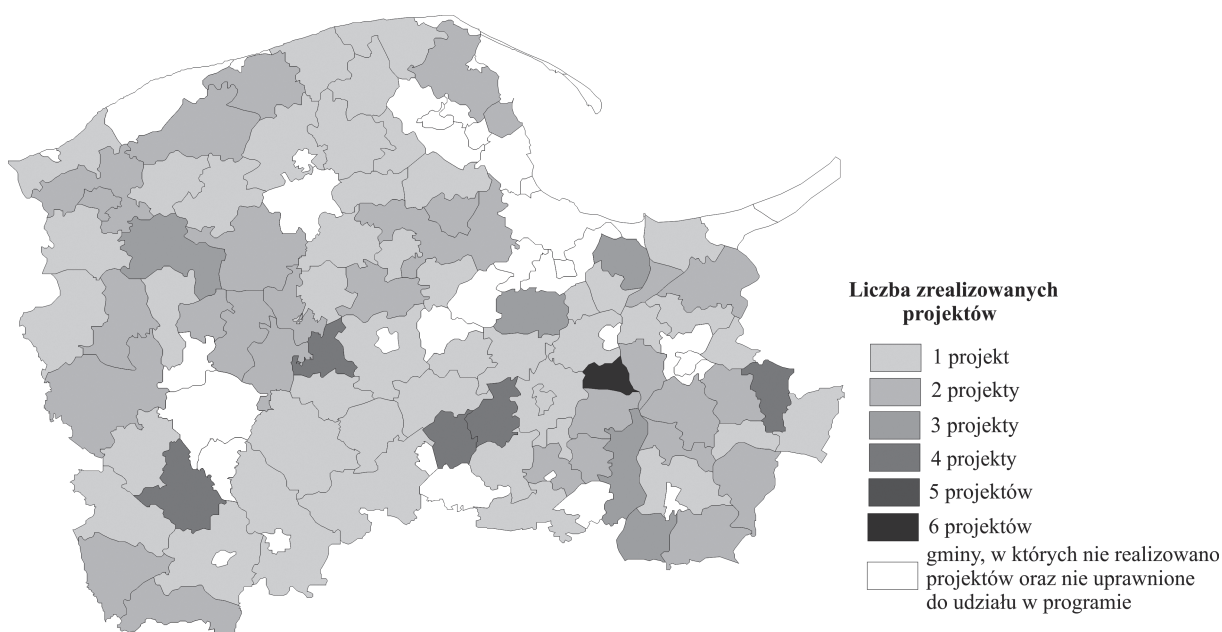
Powiat	Kwota dofinansowania (w PLN)	Liczba projektów	Liczba gmin
Starogardzki	594 195,33	26	10
Bytowski	536 771,00	16	10
Słupski	411 973,00	13	8
Gdański	401 272,00	8	7
Kartuski	390 847,00	13	8
Kościerski	349 595,00	15	7
Sztumski	310 497,00	12	5
Kwidzyński	284 631,00	11	5
Tczewski	269 005,66	12	5
Wejherowski	241 174,00	7	5
Człuchowski	236 004,00	8	4
Chojnicki	226 666,00	7	4
Malborski	200 670,00	6	4
Lęborski	173 507,07	5	3
Pucki	170 776,00	6	3
Nowodworski	168 970,00	9	4
RAZEM	4 966 554,06	174	92

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Pomorskiego w Gdańsku (dotyczy również pozostałych tabel i rysunków zamieszczonych w artykule)

rolnej (Subkowy). Wyżej wymienione gminy cechuje jednocześnie największa liczba zrealizowanych projektów w zakresie odnowy wsi (rys. 1).

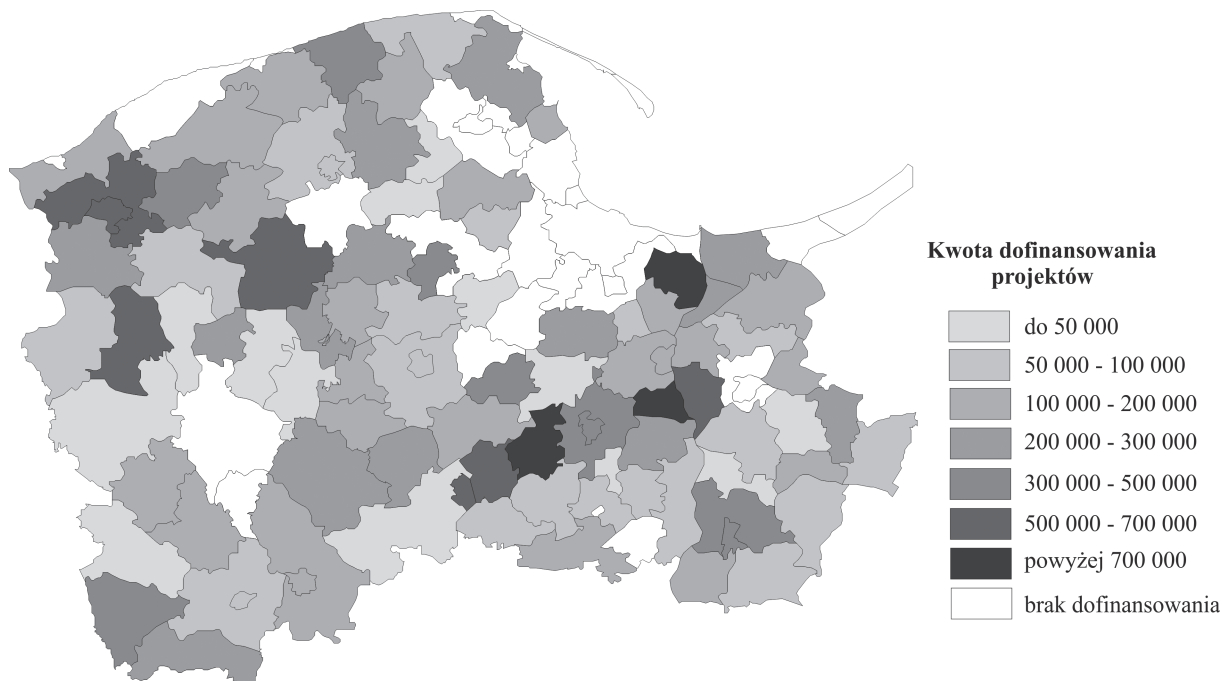
Kwoty dofinansowania projektów w poszczególnych gminach województwa pomorskiego były dość zróżnicowane (rys. 2). W gronie liderów pod względem wielkości zaangażowanego kapitału (ponad 700 tys. zł.) znalazły się samorzady gmin: Subkowy, Cedry Wielkie i Zblewo.

Wspomnieć należy, iż przyjęty do wdrażania przez Urząd Marszałkowski Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 finansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz

Rys. 1. Liczba zrealizowanych projektów przez gminy województwa pomorskiego w ramach działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”

Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) przynieść może na pomorską wieś kolejne środki unijne. Na Pomorze w ramach działań samorządowych może trafić nawet 140 milionów euro, z czego około 50 mln euro na projekty w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych lub związane z tworzeniem systemu zbioru i segregacji odpadów. Ponad 22 mln euro będzie można wykorzystać na realizację programów w zakresie odnowy wsi¹.

Rys. 2. Wartość dofinansowania projektów zrealizowanych przez gminy województwa pomorskiego w ramach działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”

Doświadczenia pomorskie, jak również podjęte z początkiem obecnej dekady inne przedsięwzięcia z zakresu odnowy wsi, ale przeprowadzone na mniejszą skalę, przyniosły wiele nadzwyczaj cennych doświadczeń oraz pozytywnej mobilizacji społeczności wiejskich objętych odnową wsi. W licznych przypadkach okazała się ona znakomitym antidotum na marazm i patologie społeczne, przyczyniając się do uruchomienia, powolnych z początku, procesów rozwojowych na obszarach, które przez dziesięciolecia znajdowały się poza głównymi nurtami i obszarami rozwoju. Tworzone projekty odnowy mają swój własny niepowtarzalny charakter, oparty na bogactwie danego regionu.

3. Wybrane działania na rzecz integracji społeczności oraz waloryzacji przestrzeni wiejskich obszarów peryferyjnych województwa pomorskiego

Obszary wiejskie w województwie pomorskim, podobnie jak w skali całego kraju, charakteryzują się dużym zróżnicowaniem układów przestrzennych i funkcjonalnych, a ich stan ma istotne znaczenie dla warunków życia mieszkańców i możliwości gospodarowania, a także kierunków i tempa rozwoju. Generalnie jednak, przeważają obszary o stosunkowo umiarkowanym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, ograniczonych możliwościach poprawy i trudniejszych uwarunkowaniach wzrostu gospodarczego, wymagające podniesienia poziomu i jakości życia [Rydz 2009]. Zauważalne jest to zwłaszcza na terenach o dużym udziale własności uspołecznionej w rolnictwie (powyżej 70 % m.in. w gminach: Wicko, Damnica, Dębica Kaszubska, Kępice, Trzebielino). Jednym ze sposobów rozwoju peryferyjnych obszarów wiejskich jest realizacja projektów w ramach „Odnowy wsi”.

Dzisiejsza wieś w coraz większym stopniu zmienia swój obraz. Coraz więcej mieszkańców pracuje poza rolnictwem, wielu wyprowadza się na wieś, wybierając ją jako miejsce zamieszkania. W ostatnich latach rolnicy poszukują nowych sposobów rozwoju swojego gospodarstwa, głównie z funduszy europejskich. Wielu mieszkańców stara się znaleźć samodzielnie dobre źródła dochodu

¹ http://www.wrotapomorza.pl/pl/dprow/konferencje_szkolenia/kon2008/inauguracjaprow2008 (dostęp: 10.01.2011).

również poza rolnictwem, szukając różnych sposobów, aby wieś pozostała lub na nowo stała się dla nich przyjaznym miejscem do życia.

Zasadniczym celem programu „Odnowa wsi” jest podjęcie działań na rzecz integracji społeczności wiejskich, waloryzacji przestrzeni wsi w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, krajobrazu, architektury i usług oraz wykonanie inwestycji podnoszących standard życia.

Kierunki realizowanych przedsięwzięć odnowy wsi pozwalają wyróżnić jej dwie główne grupy [Heffner 2007]:

- proste, charakterystyczne dla fazy inicjalnej i początkowego etapu działania,
- kompleksowe w skali wsi, istotne z punktu widzenia rozwoju regionu, podejmowane w fazie zaawansowanej i zwykle częściowo traktujące proces odnowy wsi; często noszą one znamiona strategii rozwoju.

Pierwszy kierunek polega zwykle na próbach zagospodarowania przestrzeni wspólnych na wsi (np. skwerów, placów zabaw), na urządzaniu otoczenia obiektów użyteczności publicznej, na poprawie i rozbudowie infrastruktury komunikacyjnej (np. drogi, chodniki), sportowej i wypoczynkowej (boiska sportowe, kąpieliska) oraz społecznej (np. świetlice wiejskie), na przywracaniu walorów użytkowych miejscom symbolicznym (kapliczki przydrożne, parki podworskie). Działania z drugiej grupy są natomiast projektami uwzględniającymi całościowe wizje rozwoju wsi, które łączą charakterystyczne cechy poszczególnej miejscowości (np. rozwiązania dotyczące form zabudowy, funkcji gospodarczych — kuźnie, stolarnie itp.), ukierunkowują ich rozwój na nowe typy działalności (wsie tematyczne, gospodarstwa agroturystyczne), umożliwiają eksponowanie kapitału przyrodniczego (np. strefa wybrzeża ze Słowińskim Parkiem Narodowym) lub umożliwiają połączenie aktywności, przedsiębiorczości i kreatywności mieszkańców kilku miejscowości w realizację wspólnej idei (np. Kraina w Kratę w powiecie słupskim).

Przedsięwzięciami, najczęściej realizowanymi w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych, były działania w zakresie infrastruktury społecznej. Liczne inwestycje przeprowadzono w miejscowościach popegeerowskich, gdyż na badanym terenie stanowiły one znaczną część obszarów zmarginalizowanych. Przykładowy projekt pt. „Zagospodarowanie byłych terenów PGR na cele rekreacyjno-wypoczynkowe” realizowany był na terenie 9 gmin, w tym m.in. projekt pt. „Zamiast PGR-ów, era komputerów”, polegający na stworzeniu świetlicy z pracownią komputerową w Łabuni (gmina Cewice). Z kolei na terenie gminy Trzebielino zrealizowano 4 projekty w ramach PPOW, w tym trzy w 2006 roku. Przedsięwzięcia obejmowały modernizację i remont świetlic wiejskich i środowiskowych — „Remont sali wiejskiej w Zieliniu”, „Serce Miszewa — modernizacja i remont świetlicy wiejskiej w miejscowości Miszewo”, „Świetlica naszym bogactwem — modernizacja i remont świetlicy wiejskiej w miejscowości Cetyn”, „Czas odnowy — remont budynku świetlicy środowiskowej „Pokemon” w miejscowości Suchorze”. Łącznie na realizację w/w przedsięwzięć przyznano gminie dofinansowanie w wysokości 116 003,84 złotych [Czapiewska 2010b].

Interesujące projekty z zakresu rozwoju infrastruktury społecznej realizowane były w wielu gminach położonych na Pojezierzu Bytowskim, m.in. Dębnicy Kaszubskiej, Czarnej Dąbrówce, Główczycach i Debrznie. Dotyczyły one głównie budowy świetlic, urządzania terenów zielonych i miejsc wypoczynku. Przykładowo, na terenie gminy Dębica Kaszubska zrealizowano 11 projektów z zakresu odnowy wsi, z których większość dotyczyła zagospodarowania centrum wsi — w Gogolewie, Podolu Małym, Borzęcinie, Jaworcu, Skaryszewie, Dębicy Kaszubskiej. Interesujący projekt zrealizowano także w sołectwach Gałęzów i Niepogłędzie pt. „Zielona przedsiębiorczość 2003”.

Na terenie gminy Nowa Wieś Lęborska wdrożono znaczące regionalnie przedsięwzięcia z zakresu infrastruktury sportowej i wypoczynkowej — projekt pt. „Sołeckie centrum sportu i rekreacji SAHARA w Garczegorzu” oraz „Oaza sportu i rekreacji w Lędziechowie” połączona placem zabaw typu „Małpi Gaj”. W miejscowości gminnej w 2010 roku zakończono inwestycję, obejmującą modernizację boiska sportowego oraz budowę kortów tenisowych. W gminie Słupsk w 2004 roku utworzono kompleks sportowo-rekreacyjny w Kępnie Słupskiej i wykonano renowację świetlicy w Kusowie.

W gminie Liniewo w celu ulepszenia infrastruktury sportowej i rekreacyjnej oraz poprawy estetyki obszarów wiejskich, zrealizowano do 2006 roku kilka znaczących projektów odnowy wsi. Wśród nich wymienić należy „Zagospodarowanie placu wiejskiego w Liniewie na cele rekreacyjno-kulturalne”, „Zagospodarowanie i estetyzacja kompleksu sportowo-rekreacyjnego” w Orłu, „Utworzenie Centrum Rekreacyjno-Sportowego wokół obiektów szkolnych w Liniewie” oraz „Utworzenie Placu Rekreacyjno-Sportowego w centrum wsi Wysin”.

Wśród wybranych przez Zarząd Województwa Pomorskiego wniosków w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” znalazły się także ciekawe projekty polegające na adaptacji byłych zlewni mleka na świetlice wiejskie. Tego typu przedsięwzięcia zrealizowano na terenie trzech miejscowości — Leszkowy, Stanisławowo (gmina Cedry Wielkie) i Szlangowo (gmina Psie Pole). Na projekt pt. „Wzrost aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców poprzez adaptację byłych zlewni mleka na świetlice wiejskie wraz z zagospodarowaniem terenu w miejscowościach Leszkowy i Stanisławowo” samorząd otrzymał maksymalną pomoc w wysokości 500 000 złotych. Inwestycja pt. „Adaptacja byłej zlewni mleka na świetlicę wiejską w miejscowości Szlangowo” była współfinansowana jeszcze z Działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Interesujące projekty, mające na celu adaptację niszczących budynków popegeerowskich zrealizowano ponadto na terenie gminy Główny (,,Adaptacja kotłowni na klubokawiarnię w Szczypkowicach”) i Debrzno („Adaptacja budynku kotłowni na świetlicę wiejską — Skowarnki”). Dodać można, że pomysł powstał z inicjatywy samych mieszkańców, głównie byłych pracowników PGRów. W budynkach stworzono świetlice opiekuńczo-wychowawcze oraz sale taneczne ze sceną i kuchnią, zaś w przypadku drugiego przedsięwzięcia — utworzono także pracownię rękodzielniczą (wyroby z witek brzozywych). Innym pomysłem na rozwój wsi popegeerowskich w gminie Debrzno był projekt pt. „Coś dla ciała, coś dla ducha — rozwój fizyczny i intelektualny szansą wsi Uniechów”.

Powyższe przykłady dowodzą, iż odnowa wsi w polskim wydaniu zbyt mocno skoncentrowana jest na zwykłym upiększaniu wsi i poprawie stanu jej infrastruktury. Wobec wielkich zapóźnień na prezentowanych obszarach peryferyjnych, w znacznej mierze popegeerowskich, działania te są niezwykle potrzebne. Niestety jednocześnie w poszukiwaniu pracy opuszczają wieś ludzie młodzi i lepiej wykształceni. Żeby zatrzymać osoby emigrujące i dodatkowo przyciągnąć na wieś ludzi młodych z miasta, trzeba odnowić wiejską gospodarkę. Wieś powinna wykorzystać swoje zasoby i znaleźć dla siebie miejsce w nowej gospodarce zdominowanej przez wiedzę, emocje i kreatywność.

Podsumowanie

Współczesne programy odnowy wsi stanowią wypadkową licznych doświadczeń regionów europejskich, zwłaszcza Bawarii, Badenii-Wirtembergii, Hesji, Dolnej Austrii, w zakresie poprawiania standardów i jakości życia na terenach wiejskich, przy zachowaniu tożsamości wsi i wartości życia wiejskiego.

Odnowa wsi jest koncepcją i metodą rozwoju obszarów wiejskich w formie najlepiej odpowiadającej społeczności lokalnej, przez nią samą wybranej i skutecznie ją integrującej i aktywizującej. Ma na celu trwałe upodmiotowienie społeczności wiejskich i stworzenie poczucia odpowiedzialności za przyszłość własnej wsi poprzez zapewnienie wiedzy, umiejętności i wsparcia zewnętrznego. Jednocześnie w ostatnich latach odnowa wsi stała się w skali Polski wielkim ruchem społecznym, który w dłuższej perspektywie może przeobrazić oblicze współczesnej wsi [Wilczyński 2003].

Zdaniem A. Biderman i B. Kazior [2002] w społecznościach wiejskich istnieją możliwości podjęcia inicjatyw na rzecz rozwoju lokalnego. Trzeba tylko dać im szansę i przełamać kilka barier, z których najważniejszymi są: brak umiejętności przekształcania pomysłu w nadający się do sfinalizowania projekt, brak wiary we własne siły oraz powszechna postawa oczekiwania na poprawę warunków życia i stworzenie miejsc pracy przez innych.

Wieś, szczególnie marginalna, z coraz większym trudem dopasowuje się do wyzwań współczesności. Rolnictwo z jego otoczeniem, będące jeszcze do niedawna podstawą utrzymania większości mieszkańców wsi, zatrudnia ich coraz mniej. Usługi i handel „uciekają” do miast i na ich obrzeża. Otwarcie granic i łatwość w komunikowaniu się sprzyjają wyjazdom młodzieży za granicę. Wieś w coraz większym stopniu pozbawiana jest miejsc pracy oraz podstawowych usług, handlu, szkół i ludzi. Wydaje się, że podstawą współczesnej odnowy wsi powinno być myślenie o jej gospodarce,

o sposobach na zarabianie dla mieszkańców wsi, bo od tego zależy czy i kto na wsi, zlokalizowanej zwłaszcza na obszarach peryferyjnych, zechce pozostać lub do niej przybyć. Stąd tak ważne są nowe pomysły na pracę i ich realizacja. Bez nowych kontaktów, dopływu świeżej myśli i nowych ludzi trudno o nowe pomysły. Nie można ich też przyjąć i stosować, nie zmieniając się i nie zmieniając swego otoczenia. Zdaniem M. Błąd [2007], zwłaszcza w odnowie, liczy się pomysł, coś, co potrafi zaskoczyć innych, jest niepowtarzalne i dotąd niespotykane. W czasach globalizacji wyróżnienie jest czymś nieocenionym, zarówno dla mieszkańców wsi, jej rozwoju, jak i dla turystów. Według W. Idziaka [2007] wiąże się z tym potrzeba koncentracji na określonych kierunkach działań oraz specjalizacji. Dotyczy to szczególnie tych wsi, które ze względu na swe położenie mają mniejsze zasoby i możliwości. Wzrastają one wraz z obraniem konkretnego kierunku działania. Każda wieś powinna zatem opracować swoją własną drogę i strategię rozwoju, co pozwoli jej konkurować z innymi wsiami w regionie.

Odnowa wsi powinna się zmieniać pozostając w dynamicznym związku z ogólnymi zmianami cywilizacyjnymi. Aby wieś mogła stawić czoła nowym zagrożeniom, musi dostosować się do działania w zmienionym otoczeniu, które określane jest przez specyfikę współczesnej gospodarki, w coraz większym stopniu zdominowanej przez wiedzę.

Literatura

- BIDERMAN A., KAZIOR B. (2002): *Pokonać Bierność na Wsi (Program Aktywizacji Społeczności Wiejskich: Grupy Partnerskie na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju)*. Warszawa, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.
- BŁĄD M. (2007): *Kilka refleksji na temat odnowy wsi*. [w:] M. Kłodziński, M. Błąd i R. Wilczyński (red.): *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- CZAPIEWSKA G. (2010a): *Aktywność i integracja społeczna mieszkańców wsi województwa pomorskiego*. [w:] E. Kacprzak i A. Kołodziejczak (red.): *Rola środków Unii Europejskiej w rozwoju obszarów wiejskich*, t. 24, Warszawa, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego.
- CZAPIEWSKA G. (2010b): *Instrumenty wspierania rozwoju przedsięwzięć inwestycyjnych na obszarach wiejskich (na przykładzie gminy Trzebielino)*. „Słupskie Prace Geograficzne”, nr 7, s. 39–49.
- EUROPEJSKI RUCH ODNOWY WSI I MAŁYCH MIAST ECOVAST (1995): *Strategia dla wiejskiej Europy*. Warszawa, (przedruk) Fundacja Programów Pomocy Dla Rolnictwa FAPA.
- HEFFNER K. (2007): *Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich*. [w:] M. Kłodziński, M. Błąd i R. Wilczyński (red.): *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- IDZIAK W. (2003): *Specjalizacja szkół wiejskich i wsi jako forma aktywizacji społeczności lokalnych*. [w:] M. Kłodziński i W. Dzun (red.): *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych*, Warszawa, Szczecin, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Katedra Rozwoju Obszarów Wiejskich i Organizacji Gospodarki Żywnościowej WEiOGŻ Akademii Rolniczej.
- IDZIAK W. (2004): *O odnowie wsi. Poradnik*. Warszawa, Fundacja Wspomagania Wsi.
- IDZIAK W. (2007): *Odnowa wsi wobec wyzwań współczesności*. [w:] M. Kłodziński, M. Błąd i R. Wilczyński (red.): *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- IDZIAK W. (2009): *Odnowa Wsi. I Zachodniopomorski Kongres Odnowy Wsi „Pomysły na lepszą przyszłość”*, 25.09.2009, Podgórkki.
- KAMIŃSKI R. (2008): *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych. Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- KŁODZIŃSKI M. (2006): *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*. Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- KŁODZIŃSKI M. (2007): *Program odnowy wsi a jej kapitał ludzki, społeczny i kulturowy*. [w:] M. Kłodziński, M. Błąd i R. Wilczyński (red.): *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- KOŁODZIEJCZYK D. (2003): *Kapitał społeczny w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. [w:] B. Górz i C. Guzik (red.): *Współczesne przeobrażenia i przyszłość polskiej wsi*, t. 4, Warszawa, Polskie Towarzystwo Geograficzne, IGiPZ PAN.
- MORSKI F., MOTŁOCH J., MAGRYŚ W. (2004): *Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego*, „Odnowa wsi — zachowanie różnorodności regionu dla przyszłych pokoleń”. Katowice, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
- Podsumowanie wdrażania Sektorowego Programu Operacyjnego „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” w latach 2004–2006*. (2009), Gdańsk, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich.
- RYDZ E. (2009): *Wpływ programów odnowy wsi na aktywizacje społeczności lokalnych w województwie pomorskim*. [w:] B. Domański i W. Kurek (red.): *Gospodarka i przestrzeń*. Prace dedykowane profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej, Kraków, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004–2006”*. Załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. (poz. 2032). (2004), Warszawa, MRiRW.
- SILSKI Z. (2000): *Elementy ekonomiki i polityki regionalnej*. Koszalin, Wydaw. Uczelniane PK.
- WILCZYŃSKI R. (2003): *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Poznań, Fundacja Fundusz Współpracy — Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.
- WILCZYŃSKI R. (2008): *Programy odnowy wsi w Polsce*. [w:] J. Wilkin i I. Nurzyńska (red.): *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi*, Warszawa, FDPA — Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa.
- WÓJCIK M. (2010): *Struktura i działanie — społeczno-geograficzna interpretacja oddziaływania funduszy Unii Europejskiej na przykładzie programu „Odnowa wsi”*. [w:] E. Kacprzak i A. Kołodziejczak (red.): *Rola środków Unii Europejskiej w rozwoju obszarów wiejskich*, t. 24, Warszawa, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego.